

նոյնպէս և այս. X ճառագայթներէ այս տարբերութեամբ՝ որ նոյն ուժն ունենալով հանդերձ նուազ թափանցիկ են:

Ֆիրզէն գաղղիացի բժիշկը եղաւ առաջին անգամ գործածողը նախ արևու լոյսէն քաղելով և ապա աղեղնաւոր լամբարներու երկաթ բեկոններէն: Քաւարզի ոսպնածէ անցնելէ վերջ ջուրի հոսանքով մը կը պաղեցնէր յառաջ քան մարմնոյն հիւանդ մասին հասցնելը: Քրոմէյըր սընդիկէ լամբարներու գիւտէն վերջ գտաւ աւելի պարզ և զօրաւոր գործիք մը:

Անդրամանիշակագոյն ճառագայթները ամենէն աւելի պայծառ մանրէներու վրայ է որ կը յայտնուին. հետեւաբար ջրոյ զրտման մէջ ոգոնէն աւելի օգտակար է աւոր գործածութիւնը. այս առաւելութիւնն ալ ունի որ ջուրին ոչ համը կը փոխէ և ոչ ալ անոր բաղադրութեան վրայ փոփոխութիւն կը բերէ. մինչդեռ ոգոնը երկաթային համ մը կը թողու:

Այս ամլացումը կը ստացուի ջրոյ մէջ լամբարի մը ընկղմամբ (որ քաւարզէ ըլլալուն բնաւ չի կոտորի) կամ շատ անգամներ անցնելով ճառագայթաբեր լամբարին քովէն: Առաջին դիպումածին մէջ այս անտեղութիւնը կայ որ քաւարզին վրայ ջրոյ դիրտերը կը մնան, որով ապակին իր թափանցկութիւնը կորսնցնելով արգելք կ'ըլլայ ճառագայթներուն:

Դիտուած է որ այս դրութեամբ ժանտաւորնդի մանրէները 10 հարիւրորդամեղը հեռաւորութեամբ երկվայրկենի մէջ կը սատկին և չորս երկվայրկենի մէջ 20 սանդիմեղը հեռաւորութեամբ:

Բացի ջուրէն այս ճառագայթները կը զտեն նաև օդը, մաքրելու համար զանազան հիւանդութեանց միջրոպներէ: Դարձեալ կը վերածնանին թթուածինը խոնաւ օդոյ մէջ, անմաքուր արտաշնչութենէ, բան մը ամենաօգտակար ընդծովեայնեբու:

Բէնոյ այս ճառագայթներու մանրէներ սպաննելու զօրութիւնը յատկացուց պատուատի. և այս պատրաստութեամբ պատուաստուողները ժանտաւորնդէն, մորթախտէ բոլորովին ազատ կը մնային:

Ըստ Ֆիրէ-Ֆրէմիէի սակարներու ձուերն ալ բոլորովին կը ջնջուէին. Ռէյպոյ կ'ըսէ թէ, խղունջներ և փափկամորթներ ենթարկուելով ճառագայթման քիչ ժամէն կը սատկին. իսկ ճանճերը բոլորովին կ'ապշանան. մինչդեռ չափաւոր ճառագայթմամբ՝ հունտերը ծլելու կը ձկտէին, սաստկացնելով իրենց այս ուժը կը ջնջուէին սպիտի նախանիւթին կրած ձևափոխութեան պատճառաւ:

Շաքարի, իւղերու, պրոսէին նիւթերու մէջ խմորում առաջ բերելուն՝ պէտք չի ձգեր խմոր գործածելու:

Հ. Վ. Խ.

Փ Ա Ի Ս Տ Ո Ս Ի Մ Է Զ

ԱՄԵՆԱԿԱՐԵԻՈՐ ՈՒՂՂԱՆԻՔ

Տարիներ առաջ սկսած էի այս աշխատութիւնս որուն կմախքը միայն պիտի նշմարեն ներկայ յօդւածներուս մէջ՝ Բազմավէպի ընթերցողները:

Քրիստոսական սասպարէզը դեռ անծանօթ էր ինծի եւր առաջին անգամ կարդալով «Բազմակարգ»-ը անդրադարձած էի անոր խօսքերուն անսպիթաբութիւնը՝ և շիջելափառ վիճակը՝ այդ պատմութեան: Ու Բանասէր մը հանդիսանալու ձգտում չունենալով հանդերձ, սակայն «Բազմակարգ»-ի վերքերը սպիացած տեսնել ցանկաւով, երբ 1907ին Հայր Նահապետեան իւր սրամտութեանց թոյլը փորձեց՝ ես

ալ «Նոր նկատողութիւններ փաւստոս Բիւզանդի մասին» վերնագրով ուղղեցի առ նա 143 նախադասութիւններ՝ որ մասամբ Բագմալիպի մէջ՝ և ամբողջապէս՝ «Ուղղագրութիւն» սոցոյնի մատենագրաց» («Յաւերած») ին հետ լոյս տեսան : Անոնց մէջ կան նաև երկրայական դիտողութիւններ՝ գրուած սոսկ Քննադատներու հանճարը դրդելու համար, որմէ կը յուսայի հրաշագործակ կայծեր ստանալ : Քննադատութիւնը, սակայն, չուզեց իւր աչքերը բանալ կամ շատ ուշ : Մինչդեռ ես՝ այն օրերն իսկ՝ անա նոր զաղափար մը յղանալով, զրքի ճակատագրին տակ երկասիրութեան մը ուրուագիծը կը կազմէի հետեւեալ ձևով.

« Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն Բ

Ն Ա Խ Ն Ե Ա Ց

Փ Ա Ի Ս Տ Ո Ս Բ Ո Ի Զ Ա Ն Դ Ա Ց Ի »

Տպագրեալ երկսիւն,

յառաջումն՝	եղեալ՝	յերկրորդումն՝
Զրնագիրն, որպէս և էն յըն- տրեւագոյն ձեռագրի.		Զուղղեալն, ըստ ամենայն զե- ղափայկէ հայեցուածոց.

Եւ ի ստորեւ նոց(ն)՝

զո՛րպէսն, և զվասն է՛ր, և զուստի... Զանդրազար-
մութեանց զդիտողութիւնս համարէն, — այլովքն հան-
դերմ :

Գործին դժուարութեան փորձը առանձ իսկ ըլլալով՝ դեռ նոյն համոզումն ունիմ թէ՛ կ'արժէ այդպիսի աշխատութիւն մը բովանդակել. սակայն օտարոտի պարագայներ ընդմիջելով՝ շուրջ երեք տարի մոռացումէ մը յետոյ՝ երբ այսօր կրկին զրիչս ձեռք կ'առնեմ Բուզանդարանի աղարտուած փայլը նորոգելու, բեռը կրկնակի ծանրացած կը զգամ և չունիմ պատրաստական խանդ՝ վիրոյիշեալ ատագծիս հապճեպ մարմնացումը ապահովելու : Թէ՛ և ստուգիւ Բուզանդարանը դեռ չէ ունեցեր իւր մասին ստուարա-հատոր զրութիւններ որոնք լուծէին կամ հոծէին բազմադարեան զաղտնիքներ, ինչ-պէս Ազաթանգեղոսինը, այնու հանդերձ՝ փաւստոսի մասին լոյս տեսած յօդուածներն ու գրքոյկներն ալ եթէ միացուին կրնան նոյնպիսի հատորներ բարդել՝ ինչ որ տաղ-տուկը կը ծնանի : Եւ ես արդ՝ որպէս զի գէթ քանի մը զլխաւոր կէտերու վրայ այլևս երկրայութիւններ չծապին, կը փութամ հրատարակել՝ շօշափելի ստուգութիւն-ները ամենէն առաջ :

*
* *

Աղասաղոյած քննադիրներ վերականգնելու միակ ապանով միւրքը ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆԵՆ և, անտարակոյս, Բուզանդարանի առաջակայ սրբագրութիւններս Համեմատական պրո-բևսր կատարած եմ :

Վստահելի օրինակը [որուն անունը յիշատակել պիտի չմոռանամ,] կը նշանա-կեմ Ա., իսկ փաւստոսի Պատմութիւնը՝ ՓԲ. :

Այս համեմատութիւնը ոչ միայն քառական ուղղութիւններ պիտի տայ մեզի այլ նաև պատմական ձգտումներ, կայլն :

ԲՈՒԶԱՆԴԱՐԱՆ, տպ. Վենետիկ, 1889,

էջ 68. — «Նոյնպէս ստրատեւատութեան սպարապետութեան զօրավարութեան մարտի կոռուելոյ, գործոյ ըռագմիկ ճակատամուղ նիզակին, իրափառն՝ աղաւաղգիք աղանաղորջը արծուէնշանը վարժակոնիչք աներկիւղը քաջասիրտը»...

Աւերակ տաճարի մը առջև կանգնած ենք. հիմնական նորոգութեան կը կարօտի նաև՝ խօսքին շարունակութիւն՝ ամբողջ հատուածը՝ որմէ, չկրկնելու համար, այնչափ միայն կանխեցի նախադասել խօսքիս վրան՝ որչափ որ Ուղղագր. Ազգ. Մատենադրացին մէջ ալ յիշուած է և խնդրառու նկատուած։ Այդ ծուէնները հանգրիհելու ճիգեր թափած է նաև Հրաչեայ Աճառեան. (Տես Բաճախի ամսաթիւր, 1904, էջ 99), բայց — բանալին ձեռքի մէջ ունենալով հանդերձ — չէ յառաջած գաղտնիքը լուծել (աղանաղգիք և աղանաղորջը բառերուն)։ Ահա իւր կարծիքը. — «Երբորդը՝ աղանաղորջը՝ որ միտք չունի, ըստ Հայկ. Բառ. առաջարկուած է ուղղել «աղեղնաղորջը», բայց այս տեսակ բառ մը միտք չունի. ըստ իս ուղղել պէտք է «աղանաղորջը»՝ յաւելմամբ միակ և տառին. այս ուղղութիւնը կը զրդեն յաջորդ արծուէնշանը և վարժակոնիչք բառերը. Մամիկոնեանց դրօշակներուն վրայ նկարուած էր արծիւ, վարժուժնակ, կամ աղանիւ կատակածելի է երկրորդը, որ և կը կարծեմ թէ այլափոխեալ է «ազատագգիք» բառէն. չեմ կրնար գտնել ուրիշ բառ մը՝ որուն առաջին մասը այսպէս յարմարէր ազգ գոյականին, և երկրորդ՝ տառական ուղղութեան տեսակէտով այսքան չնչին փոփոխութիւն ցոյց տար. (զ=գ և ն=տ). իրաւունք կայ նաև կարծելու թէ «ազատագգիք» այսպէս խառնակուած ըլլայ յաջորդ աղանաղորջը բառէն շփոթուելով։ Բայց ամենէն աւելի դժուար է «իրափառն» ձևը, որուն դէմ և վե. նետկեան վեց օրինակներէն չորսը ունին «իրաւափառն». նախկին ձևին մօտիկ կը հնչէ քիչ մը վարը «իրաքաջ» բառը. «պարգեւեալ յերկնից բարխանուն իրաքաջ ի մեծի նահապետութեան պատերազմի». բայց և այնպէս ինձ կը թուի թէ երկուքին մէջ աւելի ընտրելի է «իրաւափառն» ձևը, որ կարող է յն. ὁρθόδοξος «որթոդոքս», ուղղափառ» բառին թարգմանութիւնն ըլլալ։ Հայկ. Բառ. մոռցած է նշանակել թէ՛ «իրափառն» և թէ՛ «իրաւափառն»։

Ներուի ինձ այստեղ դիտել տալ որ Հայկազնու Բաղդիքը շատ մը բառեր զանց ըրած է յիշել ոչ երբ մոռանալով կամ յանխորհորդս, այլ գիտակցօրէն. և այս գիտակցութիւնը նաև բազմաթիւ բառերու ուղղագրութեանց մէջ իւր դերն ունի։

Հայր Նահապետեան (ՀՆ. պիտի համառօտագրեմ), վերոյիշեալ նօտագիր բառերուն վերջը փորձած է սրամտութեան ձեռքով բժշկել, կարգաւով.

«իրափառն աղատագգիք, աղատաղորջը, արծուէնշանը վարժակոնիչք, աներկիւղը», և այլն։

ՀՆ. ալ իւր պատճառարանութիւնները պարզելէ յետոյ կը յաւելու նաև ապացոյցի օրինակներ Եղիշէն։ Եթէ Համեմատութիւնը չունենայինք՝ Տրամարանութիւնը պիտի գովուէր։

Տեսնենք, սակայն, պատգամը Համեմատութեան (ի ստորև)։

ԲՈՒԶ. էջ 67 (Դպր. Դ., ԳԼ. Բ.)

Ա. էջ 16.

Յայնժմ մասնակի խնդիր ելանէր արքայն Արշակ տոհմին զօրավարաց ազգին քաջաց մամիկոններից. մանաւանդ զի իւր դայիակս և սնուցիչը էին։

Ապա յաղանջալ ինքնին թագաւորն զօրօքն իւրովք ի խնդիր ելանէ քաջ ազգին Մամիկոններից, որ էին սնուցիչը և մամկակալը և ընտանիք թագաւորին.

Ապա երթեալ զտանէր զնոսա յամուրս աշխարհիմ
Տայոց յիրեհանց աշխարհիմ,
և զարժուցանէր զնոսա յընդամուլթիւմ. զի պա-
ռակտեալք և քակտեալք էին յընդամուլթեանց
և յամենայն զործոց Հայոց ի ժամանակս խուլու-
թեամբ Տիրանայ:

ապա երթեալ զտանէր զնոսա յամուրս աշխարհիմ
իւրեհանց Տայոց, Ընդ ՆՈՍԻՆ ԵՒ ԶԳՆՈՒՆԻՔՆ.
և զարժուցանէր զնոսա ընդ իւր. վասն զի պառակ-
տեալ էին յընդամուլթեանց և ի զօրաւարութեանց
յամենայն զործոց Հայոց ի ժամանակս Տիրանայ
թագաւորիմ:

Խառնակութիւնը այնչափ շատ է որ կը ստիպուիմ հանգոյցներով առաջ եր-
թալ, և նախ՝ սոյն գլխուն վրայ այլ ևս չմտածելու համար՝ պէտք է ի նկատի առ-
նել որ քայքայուած է նաև վերնագիրը.

«Յաղագս շինութեան կարգաց յորինելոց աշխարհին, նուաճութեան յիրա-
քանչիւր տեղիս վարուց կարգաց, նորոգելոյ աշխարհին թագաւորութեան
Հայոց»:

Խօսքի հակասական իմաստներուն նայելով և լոկ սրամտութեան ապաւինելով՝
յարիկեցոյ բառը՝ համարած էի ուղղելով՝ աւերելոց. բայց՝ երբ համեմատեմք յառաջա-
բան գլխակարգութեանց Յուցակին հետ, պէտք է սրբագրել՝ «և յորինուածոց». սակայն
այդ նալ անպայման ուղղութիւն մը համարիլ չէ՝ կարելի, վասն զի ցուցակի պար-
բերութեանց մէջն ալ նորանոր աղճատանք կը հոլովին.

«Յաղագս շինութեան կարգաց և յորինուածոց աշխարհին Հայոց, վարուց և
կորգաց նուաճութեան, և յորինելոյ և նորոգելոյ թագաւորութեանն»:

Ի՞նչ է պատճառը այդչափ խտրութեանց որ ամէն տողի վրայ կը հանդիպենք,
կամ՝ ի՞նչ կը մատնանընեն անզուգական աշխարհութիւնները՝ այդ մասին աւելի վերջը
խորհրդածել լաւագոյն է:

Իսկ հանդիպակաց սիւնակները նկատելով՝ յայտնի կը տեսնուի որ Ա(յբ)ի հա-
տուածը անհամեմատ ընտիր է իւր կանոնաւորութեամբը՝ պարզութեամբն և բանա-
ւորութեամբը, նա կը թելադրէ ուղղել.

2. Ժամանակ՝ ի խնդիր...

3. Դայեակը.

4. Ընդ իւր վասն ? (= յընդամուլթիւնն).

5. (Ի ժամանակս խաչութեան, և ձայնարանական մերձաւորութեամբ)՝ Իշխանու-
թեան, (իսկ համեմատութեան թելադրութեանն՝ քաղաքաւորութեանն)՝.

6. Յամուրս աշխարհիմ Տայոց յիրեհանց աշխարհիմ. — պէտք է զտել՝ որով
կ'ունենանք — (հմտ. Ա.) — յամուրս աշխարհին իւրեհանց Տայոց: Բայց դեռ նժարը
չի հաւասարիր, անհարազատ եղբայրներ են հետեւեալները.

Յայնմ ժամանակի.
Արքայն Արշակ.
Տոհմի զօրավարաց.
Ազգին քաջացն.
Մանանդ զի.
Դայեակը.

Ապա.
(Յարուցեալ) ինքնին թագաւորն.
Զօրքն իւրովը.
Քաջ ազգին.
Որ.
Մանակաւք և սնուիւցը.

1. Ըստ այդմ՝ պէտք է մոռացութեան մատուցի՝ միաժող Համաձայնութիւնը շատ մը կարծիքներու որ կ'ա-
ռաջարկեն «թուլութիւն» (խաւութիւն), Տէս
չալկակամ քաղաքներով (Նորայր Ն, Բիւզանդացի), ապ. Կ. Պոլսի 1880, էջ 51,
Արարատ ամառաբեր 1908, էջ 248, Սո. Կանայեանց,
Ուղղ. Ազգ. Մատենագրաց, էջ 71.

«ի պետս զաբացն»

«հազարապետս»

Մեծ արտուղութեան պէտք չունինք, եթէ ուզենք առաջին տողը «ի պետս հազարացն» կարդալ:

Իջնենք արդ ամենակարևոր բառերուն, և զանոնք սրբագրելու համար ուրիշ ոչինչ հարկաւոր է բայց միայն զէմ'դիմաց ճակատեցնել:

Փթ.ի բառերը՝ բնագրին կարգովը կը շարեմ, իսկ Ա.ինները դասաւորիչ տառերով կը սահմանեն:

(Փթ. էջ 68).

(Ա. էջ 17).

1. - Ստրատելատութեան	—		
2. - Սպարապետութեան	==	Սպարախաղք	(ը)
3. - Զօրավարութեան	==	Զօրավարք	(ա)
4. - Մարտի կռուելոյ	==	Մ Ա Մ Ի Կ Ո Ն Ք ?	(բ)
5. - Գործոյ ըռազմիկ	=	Բ Ա Ջ Մ Ա Հ Ա Տ Ք	(դ)
6. - Ճակատամուղ	==	Ճակատամուխք	(գ)
7. - Նիզակին իրափառն	==	Ն Ի Ջ Ա Կ Ա Փ Ա Յ Լ Ք	(է)
8. - Ալանազգիք	==	Ա Ղ Ե Ղ Ն Ա Ջ Ի Գ Ք	(ե)
9. - Արանադրօշք	==	Ա Ղ Ե Ղ Նադրօշք	(ժդ)
10. - Արծուէնշաւք	==	Արծուանշաւք	(զ)
11. - Վարժնականիչք	—		
12. - Անբրկիւղք	==	Անբրկիւղք ի պատերազմունս	(ժ)
13. - Քաջասիրտք	==	Քաջասիրտք	(թ)
14. - Նահատակք	—		
15. - Քաջանունք	—		
16. - Բարենշանս	==	Բարենշանք	(ժգ)
17. - Բարեհամբաւք	==	Բարեհամբաւք	(ժբ)
18. - Բարեգործք	—		
19. - Յաջողակք	==	Աջողակք	(ժա)
ի գործ		ի մարտս	
պատերազմաց		պատերազմաց	

Ա.ի հաւատարմութեան գերազանցութիւնը ակներև ըլլալով հանդերձ՝ կարելի է ակամայ թերութիւններ նաև իւր վրայ նկատել: «Աղեղնադրօշք»ը որ բնականօրէն իւր «Աղեղնածիգք» լրծակցին հետ պիտի ընթանար, փոխանակ Գրորդի 14-րդ կարգը կը գրաւէ, արդեօք մոռացութեան մը արդիւնք: Եւ ահա այստեղ է որ կասկած կը ծագի թէ մի՞ զուցէ անտեսուած ըլլան նաև այն բառերը որ համեմատութեան մէջ չէզոք ֆնացին, զորս եկամտաւ կամ մեկնողական բառեր անուանել՝ պիտի վատահէի:

Յուցադրած բառերու յաջորդող Բուզանդարանի միւս տողերն ալ կը կաղան: Ես պիտի լռեմ այդ երկդիմի երևոյթներու մասին, միայն կ'ուզէի մատնանշել որ «Նահապետութեան» բառը «պատերազմի»ին հետ զուգուած քիչ մը անբնական կը թուի. մի՞ արդեօք «ի մեծի նահապետութեան պատերազմի» աւելի ուղիղ ըլլայ:

Շարունակելի